

نقش زنان در فرآیند توسعه: نگاهی به برنامه چهارم و شاخص‌های بین‌المللی توسعه

دکتر نیرالسادات دانشور مسینی

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی

چکیده

در تعالیم اسلامی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، همواره ارزش و اهمیت زن و رعایت حقوق انسانی او، همچون مردان بدون تبعیضی مورد تأکید قرار گرفته است. توسعه اقتصادی نیز بعنوان هدفی آرمانی استفاده از تمام توانمندی‌ها، ظرفیت‌ها و استعدادها را مورد توجه قرار می‌دهد. بر این اساس مقاله حاضر از پنج بخش شرح زیر تشکیل یافته است:

بخش اول مقاله به بررسی مبانی ارزشی و تئوری مشارکت زنان در توسعه اقتصادی می‌پردازد.

در بخش دوم یک بحث اجمالی در خصوص زنان در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بعد از انقلاب خواهیم داشت.

بخش سوم، بطور ویژه مباحث مرتبط با زنان را در برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی قرار می‌دهد.

در بخش چهارم، شاخص‌های بین‌المللی توسعه اقتصادی مرتبط با زنان، از جمله شاخص توسعه انسانی (HDI)^۱، شاخص مرتبط با جنسیت (GDI)^۲ و شاخص توانمندی بر مبنای جنسیت (GEM)^۳ را براساس آخرین گزارش

توسعه انسانی^۴ سازمان ملل متحد که اخیراً برای سال ۲۰۰۴ منتشر شده مورد بحث و بررسی قرار داده و بر این اساس ضمن یک مطالعه تطبیقی شاخص‌های فوق را برای ایران و چند کشور منتخب مورد بحث قرار خواهد داد. و نهایتاً در بخش آخر مقاله نتیجه‌گیری ارایه خواهد شد.

۱- نقش زنان در فرآیند توسعه: مبانی ارزشی و تئوری موضوع

الف) مبانی ارزشی

در ابتدای بحث، دیدگاه دو نهاد، فوق‌العاده مهم حاکی بر روابط اجتماعی، یعنی مذهب و قانون اساسی را در این مقوله مورد اشاره قرار می‌دهیم.

در قرآن مجید و در آیات متعدد ارزش و اهمیت زن و رعایت حقوق انسانی او مورد تأکید قرار گرفته است. دو سوره "نساء" و "طلاق"، به زن و مسایل حقوقی او اختصاص یافته است. به ویژه در سوره نساء به حقوق زن اشاره شده و بر تساوی اجتماعی و حقوقی زن و مرد تأکید شده است. همچنین در آیه ۱۳ سوره حجرات، تفاوت بین زن و مرد، در درجه پرهیزکاری و تقوای آنان دانسته شده است. تعالیم عالییه اسلامی نشان می‌دهد که

انسانها اعم از زن و مرد در داشتن روح الهی و مقام خلیفه‌اللهی، از لحاظ حق و تکلیف، اهداف خلقت، سیر کمالات و رسیدن به مقام قرب الهی و همچنین از نظر نزول و انحطاط و در معرض وسوسه شیطان قرار گرفتن یکسان و مساوی در نظر گرفته شده‌اند.

در بینش اسلامی، «زن و مرد یکی و یگانه‌اند و این یگانگی ریشه در هستی و ماهیت آنان دارد و جبرهای آفرینش این دو را چنان پیوند داده، که هیچگاه و با هیچ شیوه‌ای گسستنی نمی‌باشند. از نظر اسلام، زن، زن است و مرد، مرد، و هر دو، دو فرد از یک نوعند.»^۵

ب) مبانی تئوری

توسعه اقتصادی هدفی است آرمانی، که همه کشورهای عقب مانده تمایل دارند تا بر ظرفیت و توان فیزیکی و انسانی خود بیفزایند و در ضمن استفاده از تمام توانمندی‌ها و در پناه تکامل ظرفیت‌ها و توانایی‌ها، اقتصادی قدرتمند داشته باشند. جرالده می‌یر (۱۹۹۵) توسعه را رشد اقتصادی همراه با تحولات تعریف نموده و تحولات را به تغییرات در دو حوزه تکنیکی و ارزشی خلاصه می‌نماید. ویلیامسون (۲۰۰۰) توسعه را منوط به ایجاد تغییراتی در باورها،

رسوم و هنجارها می‌داند. آمارتیاسن (۱۹۸۳) توسعه را عبارت از افزایش توانمندی‌ها^۶ و بهبود استحقاق‌ها^۷ و تاکید و توجه به عامل انسانی و سرمایه‌گذاری در منابع انسانی می‌داند. در تعاریف و نظریات توسعه همواره بر دو مطلب تاکید می‌شود اول توسعه منابع انسانی و دوم تغییر زیربنای فکری و ارزشی جامعه.

تمام نظریات توسعه تاکید بر انسان، استفاده از توانمندی‌های انسان و توسعه منابع انسانی است و در این رابطه تفاوتی بین زن و مرد وجود ندارد. عبارت دیگر نقش بالقوه زنان و مردان در برنامه‌های توسعه یکسان است. نظریه سرمایه انسانی^۸ نیز توسعه اقتصادی را به توسعه منابع انسانی و سرمایه انسانی جامعه مرتبط می‌داند (بحث تفصیلی این نظریات خارج از موضوع مقاله حاضر می‌باشد. برای بهره‌گیری بیشتر می‌توان به منابع مربوطه مراجعه نمود).

۲- زنان در برنامه‌های توسعه اول تا چهارم جمهوری اسلامی ایران :

گرچه در ده ساله اول انقلاب (۱۳۶۷-۱۳۵۷)، برنامه‌ریزی توسعه به معنای خاص وجود نداشت، ولی شرکت وسیع و عمومی زنان در انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی، بدون شک در توسعه درک آنان از محیط و شرایط زیست خود و افزایش خواست زنان برای احقاق حقوق انسانی، دینی و ملی خود تاثیر فزاینده‌ای داشته است. لذا باید گفت انقلاب اسلامی موجب شد که زنان حتی در خانواده‌های سنتی در مسایل اجتماعی و سیاسی کشور مشارکت یابند. سیاست‌های اشتغال این دوره متوجه تشویق زنان به کار در بخش زنانه و عموماً در بخش خدمات و با هدف کمک و مساعدت، و در برخی از مواقع نیز از طریق حذف زنان متاهل شاغل در مراکز دولتی و جذب زنان سرپرست خانوار و استخدام زنان از گروه‌های خاص (از قبیل خانواده‌های شهیده جنگ‌زده، جانباز و محرومین) صورت می‌گرفت. بحث کارایی و شایستگی مطرح نبود و بیشتر براساس قضاوت‌های ارزشی و ظاهراً در نظر گرفتن نیاز زنان اختصاص مشاغل صورت می‌گرفت به همین جهت نیز معمولاً شرایط استخدام زنان نیازمند سهل‌تر بود.

در این سال‌ها متأسفانه توزیع مجدد ثروت نیز به ضرر زنان عمل می‌کرد زیرا در نظام غیررقابتی بیشتر تخصیص‌ها از طریق دولت صورت می‌گرفت، مثلاً زمین، خانه، اتومبیل و بسیاری از کالاهای اساسی دیگر براساس امتیاز افراد تحت تکفل به مردان واگذار می‌گردید. بسیاری از خانم‌ها از ثروت شخصی خود بهای آنها را پرداخت کرده تا شوهرانشان امکان بهره‌مندی از امتیازات تخصیصی را بدست آورند. در اواخر برنامه اول توسعه، دیدگاه حاکم بر اشتغال کشور تغییر نموده و به سمت توجه به کارایی گرایش یافت. در این دوران که همزمان با پایان جنگ تحمیلی بود، آموزش به عنوان اولویت برنامه، هم کارکرد اجتماعی و هم اقتصادی یافت، زیرا هم تعداد زیادی اشتغال ایجاد کرد و هم موجب جذب جوانان اعم از دختران و پسران به تحصیل و در نتیجه به تعویق افتادن ازدواج و کنترل جمعیت گردید. این برنامه موجب بهبود شاخص‌های آموزشی و بهداشتی کشور، مخصوصاً در مورد زنان شد و در شاخص‌های توزیع درآمد ملی بهبودی نسبی ایجاد کرد. برنامه‌های رشد اقتصادی و کارایی در واقع به زنان به صورت نیروی کار ارزان در خدمت توسعه می‌نگریست، لذا اشتغال زنان افزایش یافت بطوریکه آمار و اطلاعات حاکی از آنست که تعداد زنان شاغل در صنایع از ۲۳/۲٪ در سال ۶۵ به ۳۴/۵٪ در سال ۷۵ افزایش یافت و زنان مدیر از ۳/۴٪ در سال ۶۵ به ۱۲/۷۵٪ در سال ۷۵ افزایش یافتند.^۹

در برنامه‌های دوم و سوم توسعه، توانمندسازی زنان مورد توجه قرار گرفت بر این اساس از طریق سپردن کار زنان به خودشان با ایجاد مرکز امور مشارکت زنان، تشکیل شوراهای کمیسیون‌های زنان در استانها و تشویق شرکت‌کنندگان زن در انتخابات شوراهای، مساله زن مورد توجه و عنایت بیشتری قرار گرفت.

۳- زنان در برنامه چهارم توسعه

قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران که

حاصل کار کمیته‌های تخصصی گوناگون و بررسی در جلسات مختلف هیات دولت و کمیسیون‌های مجلس شورای اسلامی است، نهایتاً در جلسه علنی ۸۳/۶/۱۱ مجلس شورای اسلامی تصویب و پس از ارجاع به شورای نگهبان و رسیدگی مجمع تشخیص مصلحت نظام و موافقت مقام معظم رهبری در اواخر مهرماه ۱۳۸۳ اعتبار قانونی یافت.

در این مقاله صرفاً به موادی از قانون برنامه فوق اشاره خواهد شد که به نحوی مسایل مربوط به زنان را بصورت خاص مورد توجه قرار داده و گرنه کلیت برنامه تفاوتی بین زن و مرد قایل نشده و برای تمام افراد جامعه اعم از زن و مرد تهیه و تدوین شده است. این برنامه از شش بخش به شرح زیر تشکیل یافته است :

بخش اول: رشد اقتصاد ملی دانایی محور در تعامل با اقتصاد جهانی

بخش دوم: حفظ محیط زیست، آمایش سرزمین و توازن منطقه ای

بخش سوم: توسعه سلامت، امنیت انسانی و عدالت اجتماعی

بخش چهارم: صیانت از هویت و فرهنگ اسلامی-ایرانی

بخش پنجم: تامین مطمئن امنیت ملی

بخش ششم: نوسازی دولت و ارتقای اثر بخشی حاکمیت

در بخش چهارم با عنوان صیانت از هویت و فرهنگ اسلامی - ایرانی، دولت مکلف شده که با هدف تقویت نقش زنان در جامعه و توسعه فرصت‌ها و گسترش سطح مشارکت آنها در کشور «برنامه جامع توسعه مشارکت زنان» مشتمل بر اقدامات ذیل را تهیه، تدوین و تصویب نماید. (ماده ۱۱۱).

الف) تدوین، تصویب و اجرای برنامه جامع توسعه مشارکت زنان شامل :

- بازنگری در قوانین و مقررات قانون مدنی، در خصوص زنان.

- تقویت مهارت‌های زنان متناسب با نیازهای جامعه و تحولات فناوری‌های جدید.
 - شناسایی و افزایش ساختارهای سرمایه‌گذاری در فرصت‌های اشتغالزا برای زنان.
 - توجه به ترکیب جنسیتی عرضه نیروی کار.
 - ارتقای کیفیت زندگی زنان و افزایش باورهای عمومی نسبت به شایستگی آنان.

ب) تنظیم لوايح مربوط به تحکیم نهاد خانواده.

ج) تهیه برنامه‌های پیشگیرانه، به‌منظور رفع خشونت علیه زنان.

د) حمایت از ایجاد و گسترش سازمان‌های غیردولتی، نهادهای مدنی و تشکل‌های زنان.

همچنین در این بخش (بویژه ماده ۱۱۲) دولت مکلف شده‌است به منظور تبیین و تقویت جایگاه جوانان در جامعه (بدیهی است که حداقل نیمی از جوانان کشور را دختران و زنان جوان تشکیل می‌دهد) به عنوان سرمایه انسانی و اجتماعی کشور برنامه‌هایی مشتمل بر:

- شیوه‌های اصلاح نگرش عمومی و ایجاد فرهنگ مثبت اندیشی نسبت به آنان.
- زمینه‌سازی برای رشد فکری- علمی و ارتقای سطح مشارکت همه‌جانبه آنان در فرآیند توسعه پایدار کشور.
- افزایش رفاه و سلامت جسمی و روانی.
- ایجاد شوق و انگیزه و امید به آینده.
- رفع دغدغه‌های شغلی، ازدواج، مسکن و آسیب‌های اجتماعی آنان در چارچوب نگرش فرابخشی با استفاده حداکثر از ظرفیت‌های موجود دستگاه‌های اجرایی و سازمان‌های غیردولتی از طریق اعمال نظام مدیریت راهبردی در چارچوب برنامه چهارم ظرف شش ماه تهیه نماید.

همچنین در ماده ۱۱۷، آمده است که وزارتخانه‌های آموزش و پرورش، علوم و

تحقیقات و فناوری و بهداشت موظف هستند که پشتیبانی‌های لازم را از ورزش کشور بعمل آورند و در این راستا، برنامه جامع ارتقای ورزش مدارس، هماهنگی و انسجام و رشد و ارتقای ورزش دانشجویی، توسعه اماکن ورزشی سرپوشیده، افزایش ساعات درس تربیت بدنی، ایجاد باشگاه‌های ورزشی و تربیت نیروی انسانی مورد نیاز این بخش را تهیه و تنظیم نمایند. نکته جالب آنست که در این ماده به صراحت اولویت زنان مورد تاکید قرار گرفته است.

در بخش ارتقای امنیت انسانی و عدالت اجتماعی و در ماده ۱۰۱، دولت موظف شده است تا درباره فرصت‌ها برای زنان و مردان و توانمندسازی زنان از طریق دستیابی به فرصت‌های شغلی مناسب اقدامات لازم را انجام دهد.

در برنامه توسعه تعاون نیز (ماده ۱۰۲) توانمندسازی زنان جهت شکل‌گیری فعالیت واحدهای تعاونی مورد تاکید قرار گرفته است.

در بخش توسعه مبتنی بر دانایی در ماده ۵۴، دولت موظف شده که دوره‌های آموزشی ضمن خدمت متناسب با مشاغل مورد تصدی کارکنان به منظور افزایش سطح کارایی و ارتقای مهارت‌های شغلی زنان، از طریق آموزش‌های کوتاه مدت ایجاد نماید.

در بحث ارتقای امنیت انسانی و عدالت اجتماعی (ماده ۹۸)، دولت مکلف شده است به منظور حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی، ارتقای رضایتمندی عمومی و گسترش نهادهای مدنی در سال اول برنامه، طرح جامعه توانمندسازی و حمایت از حقوق زنان در ابعاد حقوقی، اجتماعی و اقتصادی را تهیه و تدوین نماید.

در همین راستا، در (ماده ۱۰۰) به هنگام صحبت از تدوین حقوق شهروندی مساله حمایت از حقوق زنان و تامین آزادی و سیانت از آرای مردان و زنان در حق انتخاب شدن و انتخاب کردن و تامین آزادی تشکل‌های اجتماعی حمایت از حقوق زنان از محورهای عمده این منشور تلقی شده است.

در ماده (۱۰۱)، و در بحث از بازار کار و تدوین برنامه ملی توسعه کار شایسته، رفع منع

تبعیض و تساوی مزدها برای زنان و مردان در مقابل کار هم ارزش و برابری فرصت‌ها برای زنان و مردان و حتی توانمندسازی زنان مورد تاکید خاص قرار گرفته است.

۴- شاخص‌های بین‌المللی توسعه زنان

توسعه انسانی زنان معمولاً در مقیاس بین‌المللی توسط سه شاخص زیر اندازه‌گیری می‌شود:

الف) شاخص توسعه انسانی

Human Development Index (HDI)

برای اینکه وضعیت کشورهای جهان از نظر اقتصادی مورد مقایسه قرار گیرد، شاخص‌های متفاوتی ابداع شده است. برنامه توسعه ملل متحد (UNDP) در ۱۹۹۰ شاخصی تحت عنوان "شاخص توسعه انسانی" محاسبه و همه ساله برای کشورهای عضو گزارش می‌نماید. این شاخص از سه مولفه (طول عمر، دانش و توانایی انتخاب یا عبارتی قدرت خرید) تشکیل می‌شود. در گزارش توسعه انسانی ۲۰۰۴، این شاخص برای ۱۷۷ کشور محاسبه و از این بابت کشورها را رتبه‌بندی نموده است. رتبه اول نروژ و رتبه آخر کشور سیرالئون می‌باشد. ایران نیز در سال مورد نظر رتبه ۱۰۱ را احراز نموده.

شاخص‌هایی که نمایه HDI را مشخص می‌کند عبارتند از:

امید به زندگی در بدو تولد معرف طول عمر، نرخ باسوادی بزرگسالان شاخصی از دانش و سهم دریافت از درآمد ملی بعنوان معیار توانایی انتخاب یا قدرت خرید در این شاخص مورد استفاده قرار گرفته است. بطوری که در جدول (۱) ملاحظه می‌شود این شاخص در دو دهه گذشته بهبود قابل ملاحظه‌ای یافته است

قبلاً در محاسبه شاخص توسعه انسانی، نرخ اشتغال زنان مطرح بود ولی از آنجا که تعداد زنان شاغل در کشورها رشد یافته، بدون آنکه وضع زندگی آنها بهتر شود، و این نکته روشن می‌کند که زنان در خدمت توسعه قرار گرفته‌اند، بدون آنکه توسعه به حال آنان مفید باشد، بنابراین شاخص سهم دریافت از درآمد ملی جایگزین نرخ اشتغال زنان شد.

داده شده است. همانطور که در جدول مشاهده می‌شود در سال مورد نظر کشور نروژ با مقدار عددی ۰/۹۰۸ (رتبه اول و یمن با مقدار عددی ۰/۱۲۳ رتبه آخر (رتبه ۷۸) را احراز کرده اند. ارزش این شاخص برای ایران ۰/۳۱۳ و در رتبه ۷۲ قرار دارد.

از نظر معیار توانمندی تیر (GEM)، کشور ما، بین ۷۸ کشوری که امکان محاسبه این شاخص را داشته، رتبه ۷۲ را بدست آورده است.

به این ترتیب ملاحظه می‌شود که کشور ما، گرچه از نظر توسعه انسانی در دو دهه اخیر پیشرفت نسبتاً خوبی داشته، ولی از نظر شاخص‌های مربوط به زنان از وضعیت چندان مناسبی در مقایسه با اکثر کشورهای جهان سوم برخوردار نبوده است، و حتی از کشورهای بحرین و پاکستان نیز عقب تر است. ولی امیداست که با تمهیداتی که در برنامه چهارم پیش‌بینی شده در سال‌های آینده زنان کشور از موقعیت بهتری برخوردار گردند.

۵- نتیجه‌گیری

توسعه اقتصادی هدف آرمانی همه دولت‌ها در عصر حاضر است و با طرح این عنوان می‌خواهند از تمام ظرفیت‌ها و توانمندی‌های جامعه خود بهره بگیرند. از آنجا که در تمام جوامع کم و بیش نیمی از جمعیت را زنان تشکیل می‌دهند، به همان نسبت آنان می‌توانند در صورت فراهم بودن شرایط، در رشد و توسعه جامعه خود نقش داشته باشند. در این مقاله ضمن بررسی اجمالی نقش زنان در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، برنامه چهارم با تفصیل بیشتری مورد بحث و بررسی قرار گرفت. به نظر می‌رسد در صورتیکه مواد قانونی پیش‌بینی شده در این برنامه‌ها به مرحله اجرا درآید، تغییرات اجتماعی، اقتصادی شگرفی را در وضعیت زنان و در نتیجه توسعه جامعه شاهد باشیم. بر اساس آخرین گزارش که برنامه عمران

جدول شماره ۳- مقدار GDI برای تعدادی از کشورهای منتخب

رتبه کشور از نظر CDI	مقدار GDI	نام کشور
۱	۰/۹۵۵	نروژ
۴	۰/۹۴۱	کانادا
۴۰	۰/۸۳۲	بحرین
۶۸	۰/۷۴۷	عمان
۷۲	۰/۷۳۹	عربستان
۸۲	۰/۷۱۳	ایران
۱۲۰	۰/۴۷۱	پاکستان
۱۴۴	۰/۲۷۸	نیجریه

Source: Human Development Report ۲۰۰۴

بطوری که ملاحظه می‌شود از نظر شاخص توسعه مبتنی بر جنسیت (GDI)، بین ۱۴۴ کشوری که این شاخص برای آنها در سال ۲۰۰۴ مورد محاسبه قرار گرفته ایران مقام ۸۲ را کسب نموده است.

ج - شاخص توانمندی جنسیتی Gender Empowerment Measure (GEM)

این شاخص با افزودن متغیرهای مشارکت اقتصادی و تصمیم‌گیری، مشارکت سیاسی و تصمیم‌گیری و توانایی بر منابع اقتصادی بدست می‌آید.

مقدار GEM بر مبنای اطلاعات موجود و لازم برای محاسبه این شاخص، تنها برای ۷۸ کشور در گزارش ۲۰۰۴ آمده است. شاخص GEM به چهار عامل زیر بستگی دارد:

- الف) نسبت زنان به کل نمایندگان پارلمان
 - ب) نسبت مدیران زن به کل مدیران جامعه
 - ج) نسبت زنان متخصص به کل متخصصین جامعه
 - د) سهم درآمد زنان از درآمد کل کشور
- اطلاعات فوق با قید مقدار عددی این شاخص برای تعدادی کشور منتخب در جدول شماره (۴) نشان

جدول ۱ - وضعیت رشد HDI در ایران

سال	(۱۳۶۶) ۱۹۸۷	(۱۳۷۴) ۱۹۹۵	(۱۳۸۱) ۲۰۰۲
امید به زندگی	۶۶	۶۸/۵	۷۰/۱
نرخ باسوادی بزرگسالان	۵۱	۶۹	۷۷/۱
درآمد واقعی سرانه (PPP)	۳۳۰۰	۵۴۸۰	۶۶۹۰
ارزش HDI	۰/۶۶۰	۰/۷۵۸	۰/۷۳۲

Source: Human Development Report ۲۰۰۴

بطوریکه ملاحظه می‌شود وضعیت کشور ما از نظر شاخص‌های مورد اشاره چندان مساعد نیست. از نظر توسعه انسانی (HDI)، ایران جزو کشورهای با توسعه انسانی متوسط محسوب می‌شود و در بین ۱۷۷ کشور رتبه ۱۰۱ را احراز نموده است.

جدول شماره ۲- مقدار HDI برای چند کشور منتخب با قید رتبه آنها

نام کشور	مقدار HDI	رتبه HDI
نروژ	۰/۹۵۶	۱
کانادا	۰/۹۴۳	۴
بحرین	۰/۸۴۳	۴۰
کویت	۰/۸۳۸	۴۴
لبنان	۰/۷۵۸	۸۰
ایران	۰/۷۳۲	۱۰۱
پاکستان	۰/۴۹۷	۱۴۲
نیجریه	۰/۲۹۲	۱۷۶
سیرالئون	۰/۲۷۳	۱۷۷

Source: Human Development Report ۲۰۰۴

یعنی رتبه ۱۴۴، از آن کشور نیجریه با مقدار $GDI=0/278$ می‌باشد. مقدار این شاخص برای ایران در سال مورد نظر ۰/۷۱۳ و در مرتبه ۸۲ قرار دارد.

جدول شماره ۴- شاخص GEM و عوامل موثر بر آن برای چند کشور منتخب

یمن	بنگلادش	ایران	بحرین	پاکستان	ژاپن	کانادا	نروژ	
۰/۱۲۳	۰/۲۱۸	۰/۳۱۳	۰/۳۹۵	۰/۴۱۶	۰/۵۳۱	۰/۷۸۷	۰/۹۰۸	ارزش GEM
۷۸	۷۶	۷۲	۶۶	۶۴	۳۸	۱۰	۱	مرتبۀ GEM
۰/۳	۲	۴/۱	۷/۵	۲۰/۸	۹/۹	۲۳/۶	۳۶/۴	نسبت زنان در پارلمان
۴	۸	۱۳	۱۰	۹	۱۰	۳۴	۲۸	نسبت مدیران زن به کل مدیران
۱۵	۲۵	۳۳	۱۹	۲۶	۴۶	۵۴	۴۹	نسبت زنان متخصص به کل متخصصین
۰/۳۰	۰/۵۶	۰/۲۹	۰/۳۴	۰/۳۳	۰/۴۶	۰/۶۳	۰/۷۴	سهم درآمد زنان از درآمد کل

Source: Human Development Report ۲۰۰۴

نظر نویسنده مقاله آن است که مشکل زنان در کشور یک مشکل فرهنگی است و اعتقاد به نقش‌های کلیشه‌ای برحسب جنسیت^{۱۱}، از عمده‌ترین عوامل بازدارنده زنان از مشارکت فعال و ایفای نقش‌های اجتماعی و اقتصادی مناسب است و باید با تبلیغات و آموزش‌های صحیح رسالت اسلامی-انسانی زن را در صحنه‌های مختلف تبیین نمود. واقعیت‌های جهان امروز به گونه‌ای است که اگر این امر سازگار با فرهنگ دینی ملی کشور سامان نیابد فشارهای بین‌المللی و عوارض مخرب جهانی‌سازی این امر را بدون نظارت و کنترل به پیش خواهد برد. □

فهرست منابع

الف) منابع فارسی:

- ۱- اونیل، مائوریل (۱۳۷۳)، سهم زنان در توسعه: مردان و زنان دوشادوش هم، ترجمه زاهدی، کتاب توسعه، جلد ششم تهران، نشر توسعه
- ۲- حکیمی، محمد (۱۳۷۸)، دفاع از حقوق زن، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۳- تودارو، مایکل (۱۳۷۶)، توسعه اقتصادی در کشورهای جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، تهران انتشارات سازمان برنامه و بودجه

درآمد زنان و مردان را افزایش می‌دهد، ولی دلیل آثار مستقیم و غیرمستقیم دانایی، بالارفتن نرخ آموزش زنان علاوه بر افزایش درآمد و مشارکت آنان تأثیرات و تغییرات اجتماعی شگرفی نیز بر جای خواهد گذاشت. جهانی شدن نیز فرایندی است که علیرغم تمام ایرادها و مشکلاتی که به ویژه برای زنان به وجود آورده، باید اذعان نمود که این فرایند برای زنان کشورهای در حال توسعه آثار مثبتی نیز به همراه دارد. البته ممکن است عده‌ای اعتقاد داشته باشند که مشکلات زنان کشورهای در حال توسعه، مشکلات نسل فعلی است و آنچه در خصوص آموزش و جهانی شدن گفته می‌شود فقط ممکنست که در دراز مدت نتیجه بدهد، ولی من کلام خود را به نقل قولی از سامرز رییس سابق بخش توسعه بانک جهانی پایان می‌دهم که مردی از باغبانان پرسید "چقدر طول می‌کشد تا این دانه تبدیل به درخت گردد"، باغبان در پاسخ می‌گوید "صدسال"، آنگاه مرد خطاب به باغبان می‌گوید: "پس هر چه سریعتر و همین امروز آن را بکار زیرا که وقت بسیار تنگ است."^{۱۰}

ملل متحد (UNDP)، در خصوص توسعه انسانی تهیه نموده است، شاخص‌های توسعه زنان در ایران در مقایسه با بسیاری از کشورها پایین است و این مطلب چهره بین‌المللی کشور ما را ناخوشایند جلوه می‌دهد. در این شرایط لازم است که با یک عزم ملی و تلاشی همه جانبه نیمه فراموش شده جامعه را در امر توسعه درگیر نمود و ارزش‌ها و مقامی را که قانون و شرع برای آنها پیش‌بینی نموده در عمل تحقق بخشید.

با توجه به آمار و اطلاعاتی که در خصوص افزایش نرخ سواد و نرخ ورودی زنان به آموزش عالی در چند سال گذشته انتشار یافته و با توجه به اینکه تقریباً همه صاحب‌نظران توسعه بر اهمیت نقش آموزش اتفاق نظر دارند، به آینده باید با خوش بینی نگریست. امروزه ثابت شده است که آموزش با رفاه اجتماعی رابطه مستقیم دارد، آموزش در عین حال که بار مسوولیت زنان را افزایش می‌دهد، توانایی آنها را نیز برای استیفای حقوق خود افزایش می‌دهد. آموزش دختران و شرکت فعال آنان در آموزش‌های عالی بهترین امید برای از بین بردن چرخه محرومیت زنان می‌باشد. بدیهی است که تحصیلات بیشتر،

- ۴- دفتر امور زنان ریاست جمهوری (۱۳۷۳)، نقش زنان در توسعه، تهران انتشارات روشنگران
- ۵- دانشور حسینی، نیرالسادات (۱۳۷۷)، "لزوم توجه به زنان در فرآیند توسعه پایدار"، مجموعه مقالات اولین همایش تدوین برنامه سوم توسعه کشور، جلد سوم، تهران، سازمان برنامه و بودجه.
- ۶- دفتر امور زنان نهاد ریاست جمهوری (۱۳۷۴)، گزارش ملی وضعیت زنان در جمهوری اسلامی ایران، تهران.
- ۷- سازمان مدیریت و برنامه ریزی (۱۳۸۳)، برنامه و بودجه، قانون برنامه چهارم توسعه، تهران،
- ۸- کار، مهرانگیز، (۱۳۷۳)، زنان در بازار کار ایران، تهران، روشنگران.
- ۹- کینک الیزابت م، (۱۳۷۶) نقش آموزش زنان در توسعه اقتصادی، ترجمه دکتر علامرضا آزاد ارمکی، تهران، انتشارات روشنگران، مطالعات زنان.
- ۱۰- مرکز آمار ایران، سالنامه آماری - تهران، مرکز آمار ایران، سالها ۶۵ و ۷۵.
- ۱۱- مسجدیان، مهدی (۱۳۷۱)، تحقیقی پیرامون وضعیت اشتغال، درآمد، فراغت و رضایت شغلی زنان اصفهان، کمیسیون امور بانوان با همکاری اداره کل کار و اموراجتماعی استان اصفهان
- ۳- Doeringer P. and Micheal J. Pior (۱۹۷۱), International Labor Markets and Manpower Analysis, Lexington: HEATH Lexington Books
- ۴- International labour Office (۱۹۸۵), Employment and Poverty in a Troubled World Report of a Meeting of High Level Experts on Employment, Geneva, I.L.O.
- ۵- Pearson Ruth, Gender Matters in Development, in Allen Tim and Alan Thomas (eds), Poverty and Development in the ۱۹۹۰'s, Oxford University Press
- ۶- United Nations Development Program (۲۰۰۰), Human Development Report, New York, Oxford University Press
- ۷- United Nations Development Program (۲۰۰۴), Human Development Report, <http://hdr.undp.org>

پانویس

- ۱- Haman Development Index.
- ۲- Gender – related Development Index.
- ۳- Gender Empowerment Measure.
- ۴- Human Development Report ۲۰۰۴.
- ۱۲- موهبی، عبدالرحیم (۱۳۷۳)، سیمای زن، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۱۳- یزدخواستی، بهجت، (۱۳۷۲)، زنان و تغییرات اجتماعی، اصفهان، کمیسیون امور بانوان استان اصفهان.

ب) منابع انگلیسی:

- ۵- حکیمی، (۱۳۷۸)، ص ۱۲.
- ۶- Capabilities.
- ۷- Entitlement.
- ۸- Human Capital Theory.
- ۹- نتایج سرشماری سالهای ۶۵ و ۷۵
- ۱۰- کینک (۱۳۷۶)، ص ۱۶.
- ۱۱- Gender Role Stereotyping.
- ۱- Anker R. and Cathrine Hien (۱۹۸۶), Sex Inequalities in Urban Employment in the Third World, Geneva, International Labour Organization
- ۲- Boserup, E. (۱۹۸۵), Women Role in Economic